

TORHILDS HAGEHEFTE

Innhold

Hage-kalender	3
Innledning.....	3
Januar - februar	3
Mars	4
April.....	5
Mai	5
Juni	6
Juli.....	6
August	7
September.....	7
Oktober.	8
Gjødsling	9
Innledning.....	9
Kompostert dyregjødsel.....	9
Plantegjødsel	9
Gjødselvann	9
Kompost.....	10
Innledning.....	10
Kaldkompost	10
Varmkompost	10
Vekst-skifte.....	11
Innledning.....	11
Fireårig vekstskifte.....	11
Samplanting	11
Krydderurter.....	11
Beskjæring.....	12
Innledning.....	12
Utstyr	12
Frukttrær.....	12
Bærbusker.....	12

Hage-kalender

Innledning

Da jeg begynte å arbeide i Eplekartet for vel 25 år siden var der ingen kjøkkenhage. Det var for meg helt

utenkelig. Jeg fikk Stig Rune, bonden på Helgeseter, til å frese opp et lite jordstykke. Det ble begynnelsen på kjøkkenhagen vår. Den ble utvidet år for år, til slik vi ser den i dag på østsiden av barnehagen.

Da vi flyttet inn i ny barnehage i mai 2014, fikk vi tildelt store områder sør og nord for barnehagen. I området mot nord sto murene igjen etter et drivhus. Der var det god vekstjord, med utrolig mye vassarve. Etter en sesong med lusing, begynte jeg så smått å dyrke grønnsaker der, --- det føltes så feil å la det ligge ubenyttet. Det ble litt mye å holde i tillegg til den kjøkkenhagen vi allerede hadde, så det ble etter hvert mitt faste tilholdssted i ledige stunder. Barna kaller det fremdeles for 'Torhild sin hage'. Barnas iver og delaktighet har vært en stor inspirasjon hele tiden.

Det har vært uttrykt ønske om å få ta del i den erfaring som jeg har opparbeidet meg gjennom disse år. Dette notat er ment å kunne være et hjelpemiddel for dem som ønsker å bidra til å videreføre 'livets arbeid' i hagen.

Januar - februar

Om det er snøfritt kan man begynne å plukke stein ut av bed, åkrer og mark. Det er tid for å henge opp fuglekasser ca. 3 m. over bakken; --- og renske dem vi allerede har.

I slutten av februar er tiden inne for beskjæring av bærbusker og frukttrær; se egen veiledning.

Mars

Man kan nå fjerne visne rester etter fjorårets blomsterprakt. Nå er også tiden der for å ta hånd om de flerårige krydderurtene. Man ser nå nye skudd bryte frem. Det kan være spansk kjørløv, løpstikke, oregano og mynte. Fjern visne plantedeler og etterfyll med jord. Gressløk står i en særstilling; den overlever alltid, spirer tidlig og trenger stort sett mer og mer plass. Dette er en plante som alle barn har et forhold til; -- og det er ikke få barn som har luktet gressløk når de ble hentet av sine foreldre på

ettermiddagen.

Hvis man vil ale frem egne planter av f.eks. grønnkål, mangold og purre, er det tid for å så frø innendørs i bakker. Ved passelig størrelse prikles grønnkål og mangold over i små-potter; en i hver potte, mens purren prikles direkte i åkeren når den er stor nok.

Dette er også tiden til å forberede sommerens blomsterpyrd; frøposene har tidspunkt for såstart.

Som et eksperiment: Gulrot og pastinakk kan såes i melkekartonger; 5 frø i hver kartong. Merk at det er et forhold mellom temperatur og lys. Velger man å forkultivere under høy temperatur, må lysforholdene være meget gode; ellers får man lange, tynne og svake planter. Man er nå nesten avhengig av tilgang til drivhus.

Flerårig ugress er nå lett å fjerne; løvetann, engkarse, kveke, krypsoleie og gressstuser. Se egen 'Ugress-guide'.

April

Poteter er en av de mest 'pedagogiske' plantene en barnehage kan forholde seg til. Settepotet er godkjent sort kjøpes inn i god tid og settes til groing i begynnelsen av måneden. Når groene har nådd en lengde på 3-5 cm. er det på tide å sette potetene i jorden (i mai), så fremt at denne er bekvem. Groingen finner best sted ved lav temperatur og med godt lys. Når vekstsesongen starter, fjerner man vinterdekket på åkrer og bed så solen kan slippe til. Jorden løses med greip, ikke spavendes. Med greipet løftes jorden og ristes så den faller på plass igjen. Alternativt kan man benytte en høygaffel som man stikker i jorden og rister (beveger) frem og tilbake. På denne måten vil de forskjellige organismene i jorden bli værende der hvor de trives. Det er nå tid for tilførsel av godt omdannet kompost på steder hvor jorden er blitt bekvem. Åkrer som er omkranset av hanefot, hestehov og kveke bør bearbeides ned til 20 cm. dybde, og alt av røtter fjernes omhyggelig før såingen tar til.

Ønsker man å så korn, gjøres dette i siste halvdel av måneden. Vær oppmerksom på at fugler spiser såkornet, så dette må forebygges f.eks. med bærmot strukket over bøyler, eller grovvevd duk (f.eks. vedsekker). Når kornet har slått rot og veksten er i gang, fjerner man duken.

Fruktrær og bærbusker bør nå gjødsles med kompost eller tørket hønsegjødsel. Dette gjøres i en diameter lik eller større enn trekronen. Deretter dekkes det til med plantevirke; gress, løv og annet. Se egen 'gjødsling'-guide.

Mai

Nå kan barna være med å sette poteter. Dette er en lystbetont aktivitet som alle vil ta del i. Man kan så nepe, reddik, sukkerert, gulrot, pastinakk, rucola og annen salat. Vær oppmerksom på at spesielt brunsnegl kan være en utfordring. Fra nå av er det til enhver tid viktig at jorden blir tilført tilstrekkelig med vann. I tørkeperioder innebærer dette et ekstra ansvar for den/de hageansvarlige.

Melkekartongene med gulrot og pastinakk kan settes i jord nå, etter at de har fått en tilvenning til uteklimaet på et skyggefullt sted 7-10 dager. (når disse settes ut skjærer man bunnen av kartongene og setter dem i renner i jorden; som er like dype som kartongene er høye). Her må man prøve seg fram...

På denne tiden spirer det en plante med hårete blader. Dette er agurkurt. Den sår seg selv og kan dukke opp på de mest uventete steder. Den tåler dårlig å bli flyttet på; og må stort sett pleies der den står. Den får nydelige blå stjerneblomster som beriker enhver salat, og er vel verdt å ta vare på.

Det er tre blomsterarter som barn har glede av å være med på å så; blomsterert, blomkarse og ringblomst. De kan såes direkte på voksestedet i rimelig avstand. Blomkarse og ringblomst er også charmante innslag i en salat.

Rødbeter er varmekjære, så disse såes i slutten av måneden. Også disse har store frø som er håndter-bare for barna.

Kepaløk (den vanlige store matløken) fåes kjøpt som stikkløk. Disse sette ned i jorden når denne begynner å bli 'varm' og med 1/3-del av løken over jorden. Dette er en fin aktivitet for barn.

I slutten av mai er det på tide å slå gresset hvor det er ønskelig. Gresset som skal benyttes til jorddekke må være fritt for løvetannblomster; så disse plukkes av før man slår. (de må deretter i varmkompost). Sluntrer man unna nå, får man en kjempejobb seinere med å luke løvetann. Gresset strøes mellom så-furene og rundt utplantede grønnsaker. Dette hjelper jorden å holde på fuktigheten, hindrer ugressvekst og tilfører næring til plantene.

Juni

Spesielt i tørkeperioder er det viktig å huske på vanning. Planter som henger med hodet tørster som regel. I gulrotsenger er tiden inne for tynning. Planteavstand 3-4 cm. Unngå å berøre de bestående planter; og de uttynnete kan ikke settes ned på ledig plass.

Neper tynnes til 5 cm. avstand, og reddiker kan man nå begynne å høste av om de er store nok. I midten i måneden er det atter tid for å slå gresset, og dette er nå en aktivitet som pågår parallelt med alt annet frem til midten av oktober!

Juli

Det kan være lurt å så reddik, nepe og rucola før man tar sommerferie; belønningen får man når man kommer tilbake. Ferietiden er en utfordring for hagebruket, og det er nå viktig at 'noen' har ansvar for

vanning i de stille ukene. Jordbærene pleier å være modne nå, og er en belønning til 'vanneren'. Når den perioden er over er det igjen tid for luking, gressklipping og tilføring av nytt gressdekke til grønngjødsling. Og forhåpentligvis får man betalt for vårens innsats; kanskje kan man begynne å høste av grønnsaksengene. Neper og reddiker kan fremdeles være høstbare; men faren for at de er vokst i stakk i løpet av sommeren er overhengende. Grønnskål og mangold kan høstes. MEN: bare de ytterste bladene, ikke ta 'hjertet' av planten. Da stimuleres tilveksten.

Om man har en ledig seng som ikke er tilsådd er det enda tid å så f.eks. honningurt. Blomstene er nydelige! Dette er en av grønngjødslingsplantene som også pollinerende insekter liker.

Når jordbærene er ferdig høstet, renskes det opp i feltet. Uønskete utløpere fjernes. Hvis man vil lage nye planter setter man noen av utløperne i pottar med god jord plassert mellom plantene. Etter at rotdanning har funnet sted (3-4 blad) skjæres utløperen av. De nye plantene i pottene stelles godt og plantes ut i aug/sept.

August

Kepaløk høstes når bladverket har lagt seg ned, og legges til tørk på et luftig sted. Kryddervekster og -urter som skal tørkes bør plukkes før de blomstrer. Det er best å gjøre dette om formiddagen en fin dag. De henges i bunter på et skyggefullt sted innendørs.

Det er lurt å sanke frø av ringblomst og blomkarse; også det i tørt vær. De tørkes inne og oppbevares i merkete glass (ikke stol på hukommelsen!!) til neste år. Når man fjerner frøstander fra blomster fremmer man også den videre blomstringen.

September

Dette er høstemåned. Gulrot, pastinakk, rødbete og purre skal pryde høstfestbordene i barnehagen og senere bli til høstsuppe. De man ikke trenger med én gang, lar man stå igjen i åkeren. De vokser videre en stund til. Potetene skal taes opp; det er en stor opplevelse for barna, -- alle vil være med å plukke opp i bøtten etter hvert som de dukker opp rundt

greipet. Det er jo fantastisk at én potet kan bli til så mange...

Jordskokkene kan også høstes nå. Og har man et ledig jordstykke kan man sette ned de minste som så kan bli neste års avling, -- eller året deretter. Jordskokker er vinterherdige, så man kan ta opp knoller langt ut-over høsten --- gjerne om vinteren også, hvis det ikke er tele i jorden. Det er stor stas for barna å grave opp jordskokker om våren --- det er som å gå på skattejakt.

Pastinakk kan også overvintre. Barna synes det er spennende å grave opp de lange, hvite røttene tidlig på våren når alt ser livløst ut i kjøkkenhagen.

Kornet skal skjæres, man renser det og henger det til tork i bunter. Når det er tørt skal det treskes. Det har vi pleid å gjøre i barnehagen i forberedelsestiden til St. Michael-feiringen 29. september. «Vil du vite hvordan bonden...» forteller om hva kornet blir utsatt for frem til ferdig mel.

«Når de gylne blader faller, ned, ned på jord» raker vi bladene sammen og legger dem i en stor haug (hoppehaug kaller vi det i barnehagen). Barna har stor glede av å hoppe, gjemme seg og 'bade' i denne haugen, så lenge bladene er friske, tørre og lette. Senere blir bladene raket sammen igjen, og kjørt i trillebårer og spredt utover åker og bed som en dyne til jordens vintersøvn.

Oktober.

Det nærmer seg vinter og frostnettene begynner å komme. Det er nå på tide å 'redde' resten av mangold, grønnkål og purre.

Mangold og grønnkål kan forvelles og fryses i passe porsjoner (Om de fryses i 'pølseform' er det enkelt å skjære/hakke av akkurat så mye man trenger når den er halvfrossen.)

Purre kan smørdampes og pakkes på samme måte i fryseposer. Da er den luktfri i motsetning til fersk opphakkert purre som har en intens lukt. De kan oppbevares i tette Norgesglass med gummiring, men tar da mye mer plass i fryseren.

Det er lurt å ta en luke-økt nå før jorden fryser til. Det er da viktig å ha fokus på det flerårige ugress: krypsøleie, kveke, løvetann og gresstuster. Alle hageredskaper rengjøres og settes på plass i boden.

Gjødsling

Innledning

Det er på denne arenaen at det største skillet mellom konvensjonelt og økologisk hagebruk finnes. I et økologisk hagebruk er kunstgjødsel et ikke-tema,-- og fersk naturgjødsel fra ikke-biodynamisk landbruk er heller ikke ønskelig. Og i en barnehage er naturgjødsel fra husdyr heller ikke ønsket av andre årsaker.

Kompostert dyregjødsel.

Her snakker vi om dyregjødsel fra biodynamiske landbruk på Helgeseter Gård. Denne blir kompostert i lange voller som så dekkes til for vinteren. Dette har i perioder vært benyttet i mangel på egen kompost

Det har også vært kjøpt inn økologisk, tørket hønsegjødsel ved behov. Som en tommel-fingerregel kan en si at hønsegjødsel er 2-3 ganger sterkere enn husdyrgjødsel.

Plantegjødsel

Dette er også en gjødselform som kan deles opp i flere nivåer. Den vanligste er grønnkjødsling som består i at man legger nykuttete plantedeler i bed og andre steder som jorddekke til ned-brytning og som hinder for fremtidig ugressvekst. Dette gjør jorddekket for hagejorden:

- Holder på varmen og fuktigheten og bevarer en luftig jordstruktur, slik at det blir et godt miljø for livet i jorden.
- Sørger for næring til mikroorganismer og smådyr i jorden. Da blir det produsert mer næring for plantene også, og humuslaget vokser.
- Verner jorden mot slagregn og vind. Hindrer tilslamming og ødeleggelse av jordstruktur og humuslag.

Gjødselvann er den andre plantegjødselformen. Dette er en velegnet gjødselform for næringskrevende planter som kål, purre, selleri og tomater. Vårt mest brukte gjødselvann er brenneslevann. På vår og tidlig sommer samler man inn friske brennesler, disse blir så kuttet opp og lagt i en plasttønne. Deretter fyller man tønne med vann; fortrinnsvis regnvann. Ikke fyll helt til kanten; dette skal gjære og trenger plass!!! Dette står på en solrik plass og godgjør seg. Rør i tønne minst en gang daglig slik at det tilføres oksygen til hele massen. Ha netting over i denne del av prosessen. Etter 1-2 uker, såfremt gjæringen er opphørt og den mørke væsken synes klar, er gjødselen klar til å brukes. Den skal da tynnes ut med vann i forholdet 1:10, --- 1:20 om det gjelder ømtålige arter.

Kompost

Innledning

Kompost er omdannet plante- og matavfall som blir til jord. Det er en rekke forskjellige måter å gjøre dette på; men her omtaler vi de to vanligste; varmkompost og kaldkompost.

Kaldkompost

Kaldkompost kan enten legges som en haug på bakken på et sted som ikke er for fuktig, eller det bygges en åpen bing. De kan med fordel stå skyggefullt.

Start med å legge greiner og grov kvist i bunnen av haugen eller bingen. Disse skal være relativt robuste og sørge for at kompostmassen også blir tilført luft/oksygen underifra. Oppå dette underlaget legges så ulikt plantemateriale i ca. 20 cm. tykke lag. Disse lagene består av gress, bladverk, oppkuttete kvister/grener og stengler.

Gress alene kan ikke legges i slike lag; det resulterer i en anaerob nedbrytning (råtning). Gress må innblandes med andre ting. Strø er ypperlig til dette.

Når hele kvisthaugen er dekket med plantemateriale, påføres det et tynt lag med jord eller kompost. Dette er for å tilføre mikroorganismer mellom lagene. Deretter er det å legge nytt lag med plantemateriale, så kompost, så plantemateriale osv. Etter hvert som tiden går ser man at haugen minker; det samme skjer i kompostbingen.

Senhøstes stopper tilførselen av plantemateriale opp, og man dekker haugen til med løv, halm og gress. Den får nå hvile/modne frem til ut i mai neste år, og innholdet i haugen eller bingen blir såldet for å skille ferdig jord fra uferdig. Den uferdige del som ikke går gjennom såldet legges tilbake i haugen eller bingen, og man begynner å bygge opp på nytt.

Varmkompost

Varmkompostering består i å bryte ned organisk materiale under meget kontrollert forhold i tette beholdere. I den isolerte beholderen kan temperaturen nå opp i 70°C, og allerede ved 50°C dør sykdomsbakterier og ugressfrø.

Også her starter man med en seng av et 15 cm. tykt kvistlag, og oppå der et 2-3 cm. tykt lag av hageavfall. Deretter begynner fyllingen som består av matrester og hageavfall (løvetann-blomster og annet ugress). For å forhindre at kompostmassen blir for våt tilsetter man jevnt med strø mellom hver fylling.

Etter ett års tid er det på tide å tømme kompostbeholderen. Jorden er meget næringsrik og bør blandes med vanlig jord før den benyttes.

Vekst-skifte

Innledning

Utpining av jorden skyldes ikke bare at den blir tappet for næringsstoffer. Plantene nøyer seg nemlig ikke med å ta opp stoffer fra jorden; de skiller også ut bestemte stoffer gjennom røttene sine. Jo lenger vi fortsetter med å dyrke de samme plantene på et bestemt sted, jo mer av disse stoffene vil det bli i jorden. Tilslutt ser vi at plantene ikke trives lenger; uansett hvor mye vi gjødsler. Dette er klare symptomer på jordtretthet.

Fireårig vekstskifte

Ved fireårig vekstskifte deler man hagen (jorden) i fire områder: ett for særlig krevende vekster (alle kålsorter, purre, løk og selleri), ett for de middels krevende (hvitløk, rødbete, gulrot, pastinakk, salat og reddik), ett for de lite krevende (krydderurter og belgfrukter), og ett for grønngjødslingsplanter (sennep og honningurt). Hvert år flyttes alle plantegruppene ett hakk. Da settes de krevende planter der hvor grønngjødslingsplantene sto året før!

Samplanting

Ved samplanting av ulike arter kan man få meget ulike resultater. Noen planter trives i hverandres selskap, og de beriker hverandre og til dels beskytter hverandre mot sykdommer og skadedyr. I andre tilfeller oppdager man at det motsatte skjer; man har fått to naboer som ikke tåler hverandre, Det er etter hvert kjent hvem som trives sammen, -- og hvem som ikke gjør det.

Krydderurter

En hel del krydderurter synes å ha positiv virkning på sine naboer. Det samme kan sies om løkfamilien; og da spesielt hvitløk. Hvitløken virker forebyggende mot soppsykdommer, snegler og mus.

Dette feltet finnes det mye litteratur på, med utfyllende tekster og tabeller over hva som er bra, -- og hva som ikke er det.

Beskjæring

Innledning

Dette er et 'sekkebegrep' som dekker alt fra klipping av hekk til beskjæring av bærbusker og frukttrær. I mange tilfelle foretaes beskjæring for å stimulere fruktutviklingen. Som en tommel-fingerregel skal beskjæringen foregå når treet/planten hviler; --- men det finnes unntak. Noen som absolutt ikke kan beskjæres i vekstsesongen er alle typer lønn, -- og vinstokk! De vil da blø seg i hjel. Riktig beskjærings-tid er februar - mars.

Utstyr

Til beskjæring trengs følgende utstyr: Sekatør, grensag og grensaks; gjerne med forlenger. En stige eller trøe kan også være godt å ha.

Frukttrær.

Disse kan ofte skyte opp i stor høyde; så ha som mål å holde dem nede. Alle grener som peker oppover kuttes 2 cm over første knoppkudd som peker den vei du ønsker tilveksten. På den måten unngår man stor høyde, og samtidig fyller man kronen.

Dernest fjerner man alle grener som peker innover i treet, samt grener som krysser eller gnager på hverandre. Her fjerner man den svakeste.

Om treet fremdeles fremstår som tett i kronen fjerner man flere greiner. Husk at det skal komme lys inn i kronen når den er fylt med blader!

På en del frukttrær får man en uheldig vekstform idet det danner seg trange grenvinkler som på en v. Det ideelle er at kvisten står vinkelrett på grenen, og det kan man stimulere til ved nedbinding eller nedtynging av kvistene. Slike kvister vil i fremtiden være mye bedre rustet til å bære stor avling.

Bærbusker.

Gjennomgående er det to 'marer' som rir bærbusker, og som over tid gjør av de bærer mindre og mindre. Det ene er at greinene blir for lange og tunge, og til slutt legger seg på bakken. Dette forebygges med at man lager en ramme rundt hver enkelt busk som står 50-60 cm. over bakken.

Den andre maren er at busken blir for tett og for gammel i enkelte greiner. De gamle greiner fjernes så tett ved bakken som mulig. Kjennetegnet på gamle greiner er at de er mørkere i barken enn de yngre, og kan i tillegg være belemret med mose- og lavvekst.

Fremstår buskene fremdeles for tette, så fjern alle sidegreiner som går inn i buskene.

